

утвердження: об'єктивні спадщина Російської імперії й потреби модернізації чи суб'єктивні устремління політичної еліти? Якщо поглянути на масштаби й ціну трансформацій, здійснених більшовиками; руйнацію традиційних соціальних інститутів та опір суспільства, то напрошується думка про їх необ'єктивний волюнтаристський характер. Створена ж у 1920-х – 1930-х роках політична система була покликана забезпечити збереження влади за керівною верхівкою СРСР і не відповідала існуючим потребам суспільства. Сподіваємося, що в наступних працях автор знайде відповіді на ці запитання.

У цілому, пропонується читачьому загалу монографія М.О. Фролова є цілісним дослідженням системи управління радянської України міжвоєнних років. Вона підсумовує багаторічні напрацювання українських та зарубіжних істориків на ниві вивчення радянської влади. Скориставшись висловом Жака Ле Гоффа, констатуємо: автору вдалося уникнути поразки від «старих бісів» політичної історії та здійснити якісний аналіз української радянської державності на рівні інститутів та правлячих кіл.

О. П. Сарнацький

НОВИЙ ПІДХІД ДО ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

[РЕЦ.]: КОСМИНА В.Г. ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ. – ЗАПОРІЖЖЯ : ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ, 2011. – 310 С.

Актуальність дослідження В.Г. Космини обумовлена тим, що методологія історії як специфічний розділ історичного та історико-філософського знання залишається до цього часу маловивченим проблемним полем. Лише останніми роками намітився деякий перелом: методологічні проблеми історичної науки стали частіше фігурувати на сторінках вітчизняної періодики і Інтернету, увійшли до складу довідкових видань, стали розглядатися на сторінках дисертаційних досліджень з профільної тематики. Проте більшість наявних на сьогодні історико-філософських праць узагальнюючого плану як і раніше або взагалі відмовляються від розгляду методологічної проблематики на користь історіософської, або включають її на рівні деякого другорядного підрозділу, що, природно, недостатньо для повного і усебічного усвідомлення природи і завдань історичного пізнання.

Проблематичність справ посилюється також і тим, що в середовищі професійних істориків (і це відноситься не лише до вітчизняних, але і до зарубіжних фахівців) існує розхожа думка, згідно з якою історики не відчувають особливої потреби в методології та філософії. У них нібито і своїх турбот вище голови, з яких безперечно головна – встановити, як усе, власне, відбувалося. Зовсім не заперечуючи проти первинної значущості цього фундаментального науково-дослідного завдання, відзначимо, що в теоретичному плані така позиція чревата наслідками однобічності, бо на всіх етапах наукової діяльності історика неминуче присутній певний арсенал когнітивних засобів і методів, та або інша методологія чи філософія, на яку він свідомо або неусвідомлено спирається. І ця методологія, зрозуміло, вимагає ґрунтовного осмислення.

Проте, за рідкісним виключенням, фахівці-історики не схильні концентруватися на осмисленні специфіки свого ремесла, його методологічних особливостей, переадресовуючи ці питання у відання філософів науки. В результаті історична наука і методологія історії існують майже в ізоляції одна від одної: з одного боку, фахівці-історики, які розроблять свою конкретну проблематику; з іншого – методологи та філософи історії, що займаються осмисленням методологічних і світоглядних питань історичного пізнання у своєму вузькоспеціалізованому колі, поза яким їх праці не викликають особливого резонансу.

Робота з подолання вказаного «розмежування» тільки-но починається і залучає порівняно невелику частину наукового співтовариства. Ця обставина обумовлює актуальність та значущість дослідження В.Г. Космини, одним з головних завдань якого є поєднання цивілізаційного філософсько-історичного підходу до всесвітньої історії і методології історії. Увага автора сконцентрована на обговоренні шляхів продуктивної співпраці між професійною історіографією і філософією історії. Цей почин сприяє знаходженню компромісу в тривалому протистоянні двох шкіл – історичної і філософської. Протистояння це неконструктивне, оскільки ведеться на об'єднуючому їх взаємні інтереси «терені історичного».

На рубежі ХХ-ХХІ століть актуалізація цивілізаційного дискурсу обумовлена темою соціокультурного плюралізму людства, що повертається від уніформізму до специфіки. В центрі уваги опинились проблеми, пов'язані зі змістом та перспективами взаємодії цивілізацій у сучасному світі. Питання – «кінець історії чи боротьба цивілізацій?» – було трансформоване у дилему: «конфлікт чи діалог цивілізацій?»

Проте евристичні можливості існуючих цивілізаційних теорій виявилися недостатніми для вирішення означених проблем. Постала потреба в створенні нових теорій, які, на відміну від більш ранніх їх варіантів, будуть здатні органічно з'єднати вивчення духовно-рідного і чужого, загального і особливого в історії, основних тенденцій світового розвитку і локальних варіантів історичного процесу, логіку яких можна зрозуміти тільки у рамках світобачення і системи цінностей місцевих культур.

Праця Віталія Григоровича Космини пропонує нову методологію цивілізаційного аналізу історичного процесу. Філософсько-історична методологічна рефлексія щодо запропонованої концепції надає можливість зробити деякі первинні узагальнення. Методологія цивілізаційного аналізу історичного процесу демонструє новий рівень концептуалізації в межах постнекласичної підсистеми філософії історичного пізнання. Основи постнекласичної парадигми складають теорії культурного плюралізму і ті теорії глобалізації, які постулюють позитивний зв'язок між процесом глобалізації та культурною різноманітністю світу. Ці теорії визначають глобалізацію як становлення світ-цілісності у вигляді єдиного простору, включаючи сюди і осмислення цього процесу в різних культурних дискурсах.

У рамках цієї постнекласичної підсистеми глобалізм, відмовившись від європоцентристського бачення світу, йде назустріч локалістам, визнаючи цивілізації найважливішими компонентами глобальної спільності і підкреслюючи, що їх теорії глобалізації постулювали позитивний зв'язок між процесом глобалізації і соціокультурною різноманітністю світу. Сучасні локалісти, у свою чергу, подолавши шпенглерівську тезу про помилковість концепції єдності людства, вже не заперечують наявності проблем глобальної взаємодії. Тому взаємодію локальних цивілізацій вони розглядають не лише під кутом їх взаємної соціокультурної співвіднесеності, але і в ракурсі їх причетності до проблем і норм глобального, універсального порядку. У зв'язку з цим імперативом теоретичного аналізу цивілізацій у сучасному світі стає пошук принципів їх взаємодії, обумовленої і опосередкованої світовим контекстом. По суті пропонується синтетична концепція локальних цивілізацій в умовах їх глобальної взаємодії, що враховує як тенденцію до глобалізації, так і тенденцію до локалізації.

Визнаючи існування глобальної конфігурації універсальних символічних форм і навіть глобальної свідомості, В.Г. Космина застосовує поняття «цивілізація» тільки до тих соціокультурних утворень, які мають творчу здатність виробляти чи переробляти універсальні символи, тобто мають здатність до комунікації, засвоєння і тлумачення універсальних ідіом і значень. При цьому підкреслюється, що окремі цивілізації виробляють власні оцінки цих універсалій (наприклад, свободи, прав людини, влади) і виражають їх через призми своїх цінностей та історичного досвіду. В межах такого розуміння цивілізації визнається, що у сучасному світі, з одного боку, йде процес глобалізації, а з іншого – зростає значення цивілізаційних відмінностей. Універсальні ідіоми і значення сприймаються та осмислюються людьми через цивілізаційну призму свого історичного досвіду, протиставляючи свої цінності семіотичному імперіалізму глобальної культури. Тому-то різні локальні цивілізації і зберігають свою життєву силу, що служать основою для самовираження мас населення, для вироблення відповідних символів. Таким чином, у рамках цієї версії цивілізаційного підходу, з одного боку, сучасний світ розглядається як polylogue of civilizations (багатозначність цивілізацій) і civilization of meeting (цивілізація зустрічі), а з іншого – самі цивілізації стають можливими лише як «зустріч цивілізацій», як їх діалог на базі загальних символічних форм. На цій основі відбувається як специфічно цивілізаційна інтерпретація загальних універсалій, так і виробляється їх глобальна конфігурація.

Ю. А. Добролюбська

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ В СТАРШІЙ ШКОЛІ

**[РЕЦ.]: ТЕРНО С.О. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ. – ЗАПОРІЖЖЯ: ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ, 2011. – 275 С.**

Розгляд проблеми розвитку критичного мислення школярів автор розпочинає з аналізу науково-методичних праць, який дозволив йому виділити три періоди в наукових студіях проблеми. До початкового етапу С. Терно відносить публікації XIX ст. – початку XX ст., коли в методиці навчання історії робиться наголос на необхідності впровадити критичний аналіз історичного матеріалу. Історіографічний аналіз науково-методичних праць відзначається широким колом залучених джерел та ґрунтовною аргументацією висновків автора. Проаналізовано праці Є. Кемніца, І. Петрова, В. Чулицького, В. Беренштама, П. Філевського, А. Кролюницького, С. Ламовицького, Я. Гуревича, М. Марковина, В. Романовського, А. Гартвіга, Н. Ліхаревої, М. Покотила, Я. Кулжинського, Б. Влахопулова, С. Троїцького та ін. Проведене дослідження дозволило стверджувати автору, що принциповим питанням цього часу було з'ясування функціонального призначення історії в школі: це сукупність догм чи відкритий простір для пошуку; що мусять вивчати учні: непохитні догми чи методи критичного наукового аналізу. У зв'язку із цим обговорювались інші взаємопов'язані питання: навіщо використовувати джерела – для ілюстрації положень підручника чи для критичного аналізу. Як бути з "неприємними сторінками історії": обговорювати їх чи оминати. Якому методу надати перевагу: догматичному чи евристичному. Внаслідок проведеного узагальнення автор визначає характерні риси періоду: критика зубріння у процесі навчання історії; пропаганда навчання, орієнтованого на розвиток мислення учнів та його критичності; спроби знайомити учнів з методами дослідження, критичного